

ҚОРАҚАЛПОҚ ОИЛАСИДА ХОТИН-КИЗЛАР ТАРБИЯСИ МАСАЛАСИ

Джумабаев Ильхамбек Улугбекович
Қорақалпоқ давлат университети, этнология,
этнография ва антропология иқтисослиги, 1-курс
магистранти

ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ ДЕВОЧЕК В КАРАКАЛПАКСКОЙ СЕМЬЕ

Джумабаев Ильхамбек Улугбекович
Каракалпакский государственный университет, этнология,
этнография и антропологии, 1 курс магистратуры

ISSUES OF EDUCATION OF GIRLS IN A KARAKALPAK FAMILY

Djumabaev Ilkhambek Ulugbekovich
Karakalpak State University, ethnology, ethnography and
anthropology, 1st year master's degree

Аннотация: Мақолада қорақалпоқ оилалари фарзанд туғилишидаги бази урф-одатлар ва қиз фарзанд тарбияси ҳақида сўз юритилади. Айниқса, қорақалпоқ хотин-қизлари тарбияси масаласи ёритилиши билан бирга, унинг болалик, вояга етган навқиронлик даврлари билан бирга турмуш қуришидаги баъзи анъаналарга батафсил тўхталлинади.

Калит сўзлар: қорақалпоқлар, хотин-қизлар, анъана, тарбия, оила, турмуш.

Резюме: В статье рассматривается о некоторых обычаях каракалпакских семей при рождении ребёнка и воспитании девочки. В частности, освещён вопрос воспитания каракалпакской женщины, подробно рассмотрены некоторые традиции её замужества, а также периоды её детства и взрослой жизни.

Ключевые слова: каракалпаки, женщины, традиции, воспитание, семья, брак.

Resume: The article discusses some of the customs of Karakalpak families when giving birth to a child and raising a girl. In particular, the issue of raising a Karakalpak woman is covered, some traditions of her marriage, as well as the periods of her childhood and adult life, are examined in detail.

Keywords: Karakalpaks, women, traditions, education, family, marriage.

[https://orcid.org/
0009-0000-0513-042X](https://orcid.org/0009-0000-0513-042X)

ilkhombek.zh@gmail.com

КИРИШ

Аёлнинг оила ва жамиятдаги ўрни жуда аҳамиятли бўлиб, унинг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ва маданий ривожланишида катта ўринга эга. Шу боис, қорақалпоқ халқи ҳам бошқа халқлар сингари аёлларни эъзозлайди, уларнинг жамоа ўринларидаги мавқесини юксак

баҳолайдилар. Чунки аёл бор экан, умр гўзал, ҳаёт фаровон ҳисобланади. Оилада қиз ва ўғил фарзанд дунёга келар экан улар жамиятда ва келажакда ҳар хил ижтимоий ўринга эга ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОД

Демак, қорақалпоқ аёллари ва уларнинг кундалик турмушидаги ўрни ҳақидаги дастлабки тадқиқотлар XX аср 20-30 йиллардан бошлаб амалга оширилади. Қорақалпоқларнинг оила ва оиланинг кундалик турмушидаги урф-одатлари, улар билан боғлиқ эътиқодлар ҳақида бир қанча қизиқарли маълумотлар қорақалпоқ этнографлари, археологлари, фольклорчилар асарларида келтирилган: У.Кусекеев [3], А.Бекмуратова [1], Х.Есбергенов тадқиқотларида этнографик асосда кенг муҳокама қилинган ва фундаментал тадқиқотлар олиб борилган. Оила ва оилавий маросимлар Х.Есбергенов ва Т.Атамуратов [2]ларнинг илмий асарида кенг тадқиқ қилинади.

Тадқиқотчи З.Курбанова[4,5]нинг тадқиқотларида хотин-қизлар ва уларнинг оилавий маросимлардаги иштирокига тўхталса, Г.Хожаниязова [7,8,9]тадқиқотларида оилавий маросимларда қорақалпоқ хотин-қизларининг ўзаро ёрдам аънаналаридаги ўрни тадқиқ қилинган.

МУҲОКАМА

Оилада фарзанд туғилиши қорақалпоқ халқида катта қизиқиш туғдиради. Фарзандга исм қўйишга алоҳида эътибор берилади. Исм қўйиш учун ёши катта оқсоқолга ёки диний уламоларга мурожаат этилади. Фарзанд туғилганидан сўнг 40 кун ўтиб «чилладан чиқариб» (*қырқынан шығарып*) чўмилтириш маросими ўтказилади ва катта кўламда «бешик тўйи», яъни чақалокни «бешикка солиш» маросими ўтказилади. Бу маросимни ўтказиш ҳам ўзига хос урф-одатларга бой ҳисобланади. Масалан, бунда душманга аёвсиз бўлсин деб, ёстиқнинг тагига пиёз, муруч, пичоқ қўйилса, давлатли, насибали бўлсин деб, нон қўйилади. Чақалокнинг бешигига ёки кийимига ёмон кўздан, хавфлардан асрасин деб ҳар хил кўринишдаги туморларни тақиб қўядилар.

Қорақалпоқ халқининг яшаш тарзи фарзанд тарбиясига яхши таъсир кўрсатади. Масалан, бир қанча уйлар бир овулни қурайди, кўп уйлар эса катта овулни, бир неча овуллар бўлса *уруўды*, бир қанча *уруўлар* қавми қурайди. Бундай ўзаро яқинлик ва улар орасидаги меҳр-оқибат халқнинг бирдамлигини, фаровон ва осойишта турмуш тарзини оиладаги мустаҳкам муносабатларга боғлиқлигини исботлайдилар.

Оила тарбиясидаги энг асосий усуллардан бири - яхши сўз. Халқимизда «*Жақсы сөз-жан азығы*», «*Жақсы тилек-ярым ырыс*» (қорақалпоқ халқ мақоллари) деган ҳимматли мақоллар мавжуд. Меҳрга тўла яхши сўз орқали болаларда ҳулқ-атвор, ҳурмат-иззат сингари тарбиявий омилларни яратиш мумкин.

Оилада қизларнинг яхши тарбия эгаллаши ва ота-оналарини ташлаб кетишлари, турмуш қуришлари, муносиб аёл бўлиши ва янги қариндошлари олдида ота-оналарининг номи ёмон отлиғ қилмасдан, уларнинг юзларини шувут қилмасдан адоб-ахлоқ нормаларига амал қилишларига тайёрланади.

НАТИЖАЛАР

Шунинг учун ҳам қиз болаларнинг чақалоклик пайтларидан бошлаб улар учун фойдаланиладиган нарсаларига эътибор берилади. Масалан, қиз боланинг бешиги тагига соч тароғи, ойна (*чиройли ва гўзал бўлиши учун*) ва қайчи (*ҳунарли бўлиши учун*) сингари буюмларни иримлаб қўйишадилар. Чама билан 7-8 ёшга тўлган қизларга соч ўстиришни бошлаган. Шу вақтлардан бошлаб қизларга заргарлик буюмлари- иплар ва текис билакузуклар тақтириб бошлаган, *сәўкеле*, *тақия* кийишни бошлаган [1;Б.47].

Ҳар бир аёлнинг турмуш йўли қизлик давридан бошланади. Дастурга кўра, қиз ота-онасининг чидамлигини ва хоҳиш-истаклари ихтиёрий сўзсиз ўринланиши, уларга ҳурмат, юмшоқлик ва меҳрибонлик билан муносабатда бўлиши керак. Керакли ҳулқ-атвор ва тарбиявий хусусиятлар ижтимоий жараёнларда сингдирилади. Ҳар бир қизнинг тарбиясига маҳалла-куй эътибор билан қарайди.

Қизнинг оиладаги ўрни ўғил бола билан тенг бўлганлиги туфайли, турмуш қурмаган қизнинг ота-онасининг уйида ҳурматли ўрин эгаллаган. Қорақалпоқ оилаларида турмуш қурмаган қиз эркин бўлган. У ўйин-кулгу сингари бир қатор жамоавий кўнгил очар йиғинларда қатнашган. Бундай йиғинларга улар ўз янгалари билан бирга борган. Бу янгалар ҳам овул ичидан энг чаққонлари гапга усталари, юриш-туришида ёшларга ибрат бўла оладиганларидан танлаб олинган. Улар ўз қайин синглиларини йиғинларга бошлаб бориб, бошқа овул йигитлари билан танишиш ва дўстлашиш имконини агар

бир-бирига муносиб бўлса ва ёшлар ўзаро бир-бири билан келишиб кетсалар турмуш ҳам қуришган. Бундай йиғинлар қизларни ўзини тутиш санъати ва заковатини тарбиялаш билан бирга ахлоқ қоидаларини ҳам ўргатувчи маскан бўлган.

Тадқиқотларга қараганда, қорақалпоқлар орасида турмуш қуриш ёши 15-17 ёш деб ҳисобланган. Айрим шаҳарларда, Чимбой, Беруний ва бошқа туманларда никоҳ ёши 18 ёшдан 22 ёшгача бўлган. Бу ҳодиса шунинг билан тушунтирилади, аввал шаҳарларда асосан савдогарлар ва ҳунармандлар яшаб, молиявий аҳволи жиҳатидан улар деҳқонларга қараганда жуда яхши яшаган. Улар болаларига ҳунармандчиликни ўргатишга ҳаракат қилган [2;Б.41].

Авваллари қорақалпоқлар орасида тўйлар йилнинг белгили бир мавсумига тўғри келган. Одатда, тўй ёз ва кузда бўлган, аммо тўй мусулмонларнинг *сафар ойига* тўғри келмаслиги ва *рўза* кунларини ҳисобга олиб белгилаган.

Қорақалпоқларда никоҳнинг бир қанча турлари бўлган:

1. «*Ақлай қуда*» - ота-оналар туғилмаган фарзандларини никоҳга олиш ҳақида келишиб олади; бундай келишувга ота-оналарнинг оилавий ва дўстлик муносабатлари келажакда фарзандларининг оилали бўлишига тасир этишини истагани сабаб бўлган.
2. «*Жаслай қуда*» - болалар туғилганидан кўп ўтмасдан болалигида юз берадиган ҳол; бунда йигитнинг ота-онаси қизнинг уйига келиб, ўғлининг қизи билан келажакда турмуш қуриши ҳақида қизнинг ота-онасига ризолигини сўраган. Қизнинг ота-онаси ҳам туғишганларининг розилиги бўлса, куёв тараф келин тарафга «*қарғи баў*» (сўзма-сўзмаъноси ёқа кийиш) деган совғаларни беради. *Қарғи баў* сифатида одатда, келиннинг туғишганларига сигир берилган, сутини соғиб ичиши учун. Баъзида бундай келишув билан расмий турда «*фотиҳа*» қўлланилган. Бу анъанавий кўринишда «*нон синдирилиши*» билан белгиланган. Шу

вақтдан бошлаб қиз «*аташтирилган*» деб ҳисобланган, шунинг учун қизнинг ота-онаси энди қизини бошқа инсонга турмушга беришга ҳақли эмас эди.

3. Вояга етган болаларга уйланиш учун қуда тушиш (анъанавий никоҳ маросимларини микёсида). Бундан ташқари, қорақалпоқларда «*алып қашыў*» (қизни ўғирлаш) – никоҳи ҳам бўлган. Бу қизнинг ризолиги билан ҳам, унинг розилигисиз ҳам амалга оширилган [2; Б. 60-65].

Бу давр хотин-қизларида оилавий тартиб ва тарбия жуда юқори бўлиб, қизлар тарбиясига эътибор қаратилган.

Қорақалпоқларда аёлни эркак кишидан паст кўриш сингари иллатлар йўқ бўлган. Ўғил болалар билан қиз болаларнинг ёшлигидан бирга ўйнаш ман этилмаган. Аммо, бир *уруўдан* қиз олиш жиддий ман этилган. Шу сабабли йигитлар бўш вақтларида бошқа *уруўнинг* қизлари билан танишиш учун йиғинларга (*халқ тилида «гештёк, отырыспақ, зияпат»* деб номланади) қатнашган [6; Б.158-179].

Қорақалпоқ оилаларида кўпчилик ҳолларда фақатгина отаси, онаси, болалари яшаб кўймасдан, катта отаси, катта онаси ва бошқа уйланган акаси ёки укаси уларнинг болалари, неваралари билан биргаликда катта оила бўлиб яшайди. Бундай биргаликдаги турмуш, бир дастурхон бошига тўпланиб овқатланиш туғишганлик муносабатларни мустаҳкамлаш билан бирга, жуда катта тарбиявий хусусиятга ҳам эга ҳисобланади. Дастурхон атрофида биргаликда ўтириб оиладаги муаммоларни муҳокама қилади, маслаҳатлашилади, маънавий ва молиявий тарафларидан бир-бирини қўллаб-қувватлайдилар. Оиладаги бундай муносабатлар, яшаш тарзи болаларда меҳр-оқибатни, сабрлиликни, бирликни, ғамхўрликни, талабчанлик сингари юксак инсонийлик фазилатларни тарбиялайди.

Агар оиладан бир хўжалик алоҳида кетса, улар ёши катта ота-оналарининг диққат эътиборида бўлиб, уларга хўжалик ишларида қарашиб, бола тарбиясидан ҳам эътибор узмасдан ёрдамни беради. Бундай оилалар жуда мустаҳкам ва тотув бўлишади. Оиладаги

тарбиянинг мустаҳкамлиги авлодлар орасидаги ўзаро муносабатларда кўрилди.

Ўтган даврлардаги оилавий муносабатларни ўргансак, оила негизи аввалги даврларда қондошлардан (уруўлас) иборат бўлган. Ҳозирги вақтда оила - бу маънавий ва физиологик тарафдан яқин инсонлар жамоаси, деб ҳам номланади. Бу икки инсоннинг биргаликдаги муносабатлари, улардан туғилган фарзандлари ва яқин инсонларидан иборат бўлади. Болаларга ота-оналарининг меҳри ҳамда унга жавоб сифатида, болаларнинг ота-оналарига бўлган туйғулари оиладаги тарбиянинг асоси бўлиб, бу бошқа тарбияга қиёслаганда чин маънодаги табиий туйғуларга бой ҳисобланади. Оила инсоннинг маънавий дунёсининг юксалишига, ижтимоий тарафдан ривожланишига таъсир кўрсатади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганимизда, ҳозирги вақтда, глобаллашув шароитида юртимизда оиладаги тарбиянинг аҳамиятига, ундаги муаммоларга жамоатчиликнинг диққат эътиборини қаратиши бекордан эмас. Айниқса, қорақалпоқ қизларининг тарбиясида миллий ўзига хос анъанавий тарбиянинг ўрни оилавий маросимлар ва оилавий тартибларнинг ёшлигидан сингдирилиши сингари махсус тарбия турлари бугунги кунда ҳам давом эттирилмоқда. Чунки, асрлар давомида оиланинг шаъни, мартабаси ҳар бир халқ учун жуда аҳамиятли бўлиб келган. Оила муқаддас бўлиб, унда тарбияланувчилар бизнинг келажагимиз ҳисобланади. Айниқса, оиладаги қиз фарзанд тарбияси ва уларнинг келажаги жамиятимиз нигоҳидаги муаммолардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бекмуратова А. Быт и семья каракалпаков в прошлом и настоящем. Нукус, 1970.
2. Есбергенов Х., Атамуратов Т. Традиции и их преобразование в городском быту каракалпаков. Нукус, 1975.
3. Кусекеев У. Этнография ККАССР. Турткуль.1934г.// Рукописный фонд. Фундаментальной библиотеки ККО АН РУз., инв. № 932.
4. Курбанова З.И. Женщины богатырши каракалпакских дастанов // Tamaddun nuri, 2015, № 2. С. 12-14
5. Курбанова З.И. Презентация образа женщины в произведениях Ажинияза // Вестник ЦАММУ, 2023, № 3. С. 87-91.
6. Задыхина К. Л. Пережитки возрастных классов у народов Средней Азии. Москва, 1951. С. 158-179.
7. Хожаниязова Г.М. Каракалпак ҳаял-қызларының үй-руўзыгер жумысларындағы өзара жәрдем мәселеси. Миллий руўхий мийрасларымыз-дөретиўшилик қәбийлетлеримиз дереклери Қарақалпақстан Республикасына хызмет көрсеткен жаслар Устазы шайыр, жазыўшы, тәржиман хәм фольклортаныўшы алым, филология илимлериниң докторы Жалғасбай Хошаниязовтың 75 жыллығына бағышланған республикалық илимий-әмелий конференция Материаллары Нөкис, Илим-2022. 354-357-бб.
8. Хожаниязова Г.М. Қарақалпақларда өзара жәрдем дәстүринде ҳаял-қызлардың тутқан орны. Қарақалпақстанда этнографиялық изертлеўлер: тарийх хәм заманагөйлик. Қарақалпақстанға мийнети синген илим ғайраткери, тарийх илими кандидаты Хожамет Есбергеновтың 90-жыллығына бағышланған илимий-әмелий конференция материаллары. Нөкис: Илим – 2023. 87-89-бб.
9. Хожаниязова Г.М. Қарақалпақ ҳаял-қызлары турмысында өз-ара жәрдемнің әҳмийети. Илим-фан фидокори, халқаро илмий-амалий кўрик танлови. Мақолалар танлови 1-тўплам, Фарғона, октябрь – 2022, 297-303-б.